Migration processes on the territory of Mirzachul in the 1946–1980-ies

Rasulbek DAVLETOV¹

Jizzakh State Pedagogical Institute

ARTICLE INFO

Article history:

Received October 2021

Received in revised form

15 October 2021

Accepted 20 November 2021

Available online

15 December 2021

Keywords:

Mirzachul,
migration,
reserves and gray lands,
Sh.R. Rashidov,
resettlement,
farming,
cotton,
White gold,
Friendship,
Arnasay,
irrigated lands.

ABSTRACT

This article examines the policy of resettlement of the population in the 1946–1980-ies of the XX century in underdeveloped areas, with the aim of large-scale development of the lands of Mirzachul. When researching this topic, the author was guided by personal considerations and conclusions, relying on archival and published sources.

2181-1415/© 2021 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol2-iss11/S-pp315-322>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

1946–1980-yillarda Mirzacho'l hududidagi migratsion jarayonlar

ANNOTATSIYA

Kalit so'zlar:

Mirzacho'l,
migratsiya,
qo'riq va bo'z yerlar,
Sh.R. Rashidov,
ko'chirish,
xo'jalik,
paxta,
Oq oltin,
Do'stlik,
Arnasoy,
sug'oriladigan yerlar.

Mazkur maqolada XX-asrning 1946–1980-yillarida Mirzacho'lni keng miqyosda o'zlashtirish maqsadida hududga aholini ko'chirib keltirish siyosati yoritilgan. Maqolani nashrga tayyorlashda tadqiqotchi arxiv va ilmiy manbalarga tayangan holda shaxsiy fikr-mulohaza va xulosalarini berib borgan.

¹ Doctoral student, Jizzakh State Pedagogical Institute. Jizzakh, Uzbekistan.

Миграционные процессы на территории Мирзачуля в 1946–1980-х годах

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

Мирзачул,
миграция,
осмотр и ледовые земли,
Ш.Р. Рашидов,
переезд,
хозяйство,
хлопок,
белое золото,
Дустлик,
Арнасай,
орошаемые земли.

В данной статье рассмотрена политика переселения населения в 1946–1980-е годы XX века в малоосвоенные районы, с целью широкомасштабного освоения земель Мирзачуля. При исследовании данной темы автор, руководствовался личными соображениями и выводами, опираясь на архивные и опубликованные источники.

KIRISH

Jahonda aholi sonining muntazam ko'payib borishi toza ichimlik suvi va oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan talabni oshirib, xalqaro miqyosda aholi migratsiyasining kuchayishiga sabab bo'lmoqda. Hozirgi paytda dunyoning ko'plab yirik ilmiy tadqiqot markazlarida XX-asrda yangi yerlarni o'zlashtirish va aholi migratsiyasi masalalariga doir tadqiqotlar olib borilmoqda. Shu nuqtayi nazardan ikkinchi jahon urushidan keyin Mirzacho'lning qo'riq va bo'z yerlarini o'zlashtirish uchun boshqa viloyatlardan aholini ko'chirish jarayonlarini o'rganish bugungi kunda yana dolzarb masalaga aylanmoqda.

METODLAR

Ikkinchi jahon urushidan keyin Mirzacho'lning qo'riq va bo'z yerlarini o'zlashtirish uchun boshqa viloyatlardan aholini ko'chirish harakati jarayonlari yoritilgan. SSSR Xalq Komissarlari Sovetining 1946-yil 2-fevralda qabul qilgan "O'zbekiston SSRda paxtachilikni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi maxsus Qarorida O'zbekistonda 4-besh yillikda paxta yetishtirishni 2,5 baravar ko'paytirish vazifasi qo'yildi. Mazkur qaror asosida yangi o'zlashtirilgan yerlarga, shu jumladan, Mirzacho'lga aholini ko'chirish harakati yanada tezlashtirildi [1, 10-v.]. Qarorni bajarish bo'yicha ishlab chiqilgan rejada viloyat va tuman komissiyalariga aholi zich yashaydigan hududlarni belgilash va ulardan yangi o'zlashtirilayotgan yerlarga aholini ko'chirish belgilab berildi. Belgilangan reja asosida yangi tashkil etilayotgan sovxozlarga 1947-yilda 1863 ta kolxozchi oilasi bilan, 1950-1952-yillar mobaynida esa 3986 oila ko'chirib keltirildi. Mirzacho'lga, asosan, Farg'ona vodiysi, Samarqand va Jizzax viloyatlarining tog'li hududlarida yashab, doimiy ish bilan band bo'lmagan aholining bir qismi ko'chirildi [2. B. 13]. Sobiq ittifoq hukumati qo'yilgan vazifalarni bajarish uchun moddiy ta'minot masalasiga e'tiborini kuchaytirdi.

NATIJALAR

Mustabid hukumat qo'riqni o'zlashtirish ishlariga respublikaning turli hududlaridan turli millatlarga xos bo'lgan aholini majburiy tarzda ko'chirdi. Xususan, Mirzacho'lni o'zlashtirish jarayonida majburiy-ommaviy ko'chirish, quloqlashtirish, "komsomol yo'llanmasi" bilan yuborish natijasida turli etnoslar kirib keldilar, lekin ularning ko'pchiligi o'lkaning ekomuhitiga moslasha olmaganligi, moddiy-xo'jalik an'alarini o'zlashtira olmaganligi sababli muqim o'rnashuvi yuz bermadi [4. B. 41]. SSSR Ministrlar Sovetining 1949-yil 19-martdagi 1130-sonli Farmoyishiga muvofiq, 17 Sirdaryo oblast Oq oltin

tumani Andijon sovxozida ko'chirish harakatini amalga oshirish uchun 35 million so'm kredit ajratish haqida ko'rsatma berildi. SSSR Ministrlar Sovetining 1949-yil 8-maydagi 6967-sonli buyrug'iga ko'ra, O'zbekistonda ko'chirish va uni amalga oshirish tadbirlari uchun qo'shimcha yana 15 million so'm kredit ajratildi. Bu raqamlar aholini ko'chirish masalasiga ittifoq miqyosida alohida ahamiyat berilganligini ko'rsatadi. Ko'rilgan tadbirlar natijasida 1949–1953-yillarda o'rta hisobda 300 mlrd. so'mlik, 1954 – 58-yillarda esa 400 mlrd. so'mdan ko'proq qishloq xo'jalik mahsulotlari tayyorlandi. Yangi yerlarga ko'chib kelganlarning mehnati tufayli qilingan ko'plab xarajatlari qoplanibgina qolmasdan, balki davlatga 18 mlrd. so'm sof daromad keltirildi. Shuni ham ta'kidlash joizki, aholi ko'chib kelgan ba'zi xo'jaliklarda ijtimoiy-iqtisodiy ahvol talab darajasida bo'lmadi.

Jumladan, oziq-ovqat, kiyim-kechak bilan barqaror ta'minlanib borilmadi. Shuning uchun ham bu yerlarga ko'chib kelgan 2700 oila yana o'z yurtlariga qaytib ketdi. Aholining kundalik mahsulotlarga bo'lgan ehtiyojlari o'z vaqtida qondirilmasligi, ta'minot tizimida bo'lib turgan surunkali uzilishlar aholi o'rtasida kelajakka umidsizlikni kuchaytirdi. Shunga qaramasdan, 1956–1969-yillarda Mirzacho'l mintaqasiga doimiy yashash uchun 42 ming oila ko'chib kelgan edi. Biroq 1969-yilga kelib, ularning atigi 25 mingtasigina shu yerda muqim yashab qoldi, xolos. 17 ming oila yoki barcha ko'chib kelganlarning 40,5%i o'zlarining azaldan istiqomat qilgan joylariga ko'chib ketishga majbur bo'ldilar. Qisqacha qilib aytganda, ularning Mirzacho'lda muqim qolish koeffitsiyenti 0,59 %ni tashkil etdi. Mirzacho'lda aholi qo'nimsizligining sabablaridan yana biri mayda qishloqlar (qo'rg'onchalar, xutorlar)ning tugatilishi va ular o'rnida posyolkalar tashkil etilishi-ko'zda tutilgan siyosatning amalga oshirilishi bo'ldi. 1969-yil 11-fevralda O'zbekiston hukumatining 73-sonli Qarori bilan ikki yil muddat ichida qo'rg'onchalar qurishni taqiqlash to'g'risida Farmoyish chiqarildi. Mirzacho'lda aholini uy-joylar bilan ta'minlash masalasi hal qilinmagan bir paytda bunday qaror qabul qilinishi aholining azaliy udumlari, turmush tarzining keskin o'zgarishiga, ularning yerdan uzilib qolishlariga olib kelar edi. Mirzacho'lda tashkil topayotgan yangi xo'jaliklarni ishchi kuchi va mutaxassislar bilan ta'minlashga doir targ'ibot ishlari muntazam kuchaytirib borildi. Natijada, Sirdaryo viloyati aholisining o'sishi darajasi 1959-yili 527 ming kishi (shundan shahar aholisi 114 ming kishi, qishloq aholisi 413 ming kishi)ni yoki 21 % ni tashkil etgan bo'lsa, 1970-yili 575461 kishi (shundan shahar aholisi 132161 kishi, qishloq aholisi 443000 kishi) ni yoki 23 %ni tashkil etgan. 1979-yili esa 447,9 ming kishi (shundan shahar aholisi 140,6 ming kishi, qishloq aholisi 370,3 ming kishi) dan iborat bo'lgan. 1973-yili Jizzax viloyati tashkil etilib, Mirzacho'lning katta qismi shu viloyat hududiga o'tishi hisobiga Sirdaryo viloyatining hududi va aholisi kamaydi. 1973-yilda Jizzax viloyatida 388 ming aholi yashagan bo'lsa, 1975-yilda 411,6 ming, 1980-yilda 526,8ming, 1983-yilga kelib, 584 ming nafarga yetgan[8,160-b]. 1975-yilda Jizzax viloyati aholisining 72,5%ini o'zbeklar, 6,7%ini qozoqlar, 2,9%ini qirg'izlar, 1,5%ini tojiklar, 7,3%ini ruslar, 2,9%ini tatarlar, 0,6%ini koreyslar va 5,4%ini boshqa millatlar tashkil etgan [7. B. 117].

O'zbekistonning turli viloyatlaridan Mirzacho'lga ko'chirma qilingan oilalar soni haqida ma'lumot (1974-yil) [3, l.2-113.].

T/r	O'zbekiston regionlari	Viloyatlardan	Viloyatlar ichidan	Do'stlik	Paxtakor	(Oktyabr) Zafarobod	Arnasoy	Zarbdor	Mirzacho'l
1.	Namangan	1		48		124			
2.	Andijon	126							208
3.	Farg'ona	273							
4.	G'allaorol tumani	-	43		51				

(1975-yil)

T/r	O'zbekiston regionlari	Viloyatlardan	Viloyatlar ichidan	Do'stlik	Paxtakor	(Oktyabr) Zafarobod	Arnasoy	Zarbdor	Mirzacho'l
1.	Farg'ona	1		59					
2.	Andijon	59			63	35			117
3.	Samarqand	200		70		63	22		
4.	Baxmal tumani		19						
5.	G'allaorol tumani		21				21		
6.	Samarqand	351		63		67			112
7.	Baxmal va G'allaorol tumani (Jizzax viloyati)		57		65				
8.	Zomin tumani	51					115		
9.	Samarqand	122		45	77				
10.	Andijon viloyati	40		98	130	22	18		94
11.	Jizzax		403			35	95		
12.	Andijon va Samarqand	31		40					
13.	Jizzax		71		76				30
14.	G'allaorol		101			45	80		61
15.	G'allaorol (Jizzax viloyati)		14	47		41	66		70
16.	Jizzax viloyati		207	11	50	33	26		
17.	Jizzax viloyati			80	54	33	152	51	

Mirzacho'lga aholini ko'chirish, ularni ish bilan ta'minlashga e'tiborning kuchaytirilishi natijasida 9-besh yillikda bu yerlarda o'zlashtirilgan yangi yerlar 300 ming gektardan oshib, 30 dan ortiq paxtachilik sovxozlari tashkil etildi. Mirzacho'l hududlarida

ularning soni 49 taga yetdi. Shuningdek, Mirzacho'lda Sirdaryo, Shirin, Guliston, Yangiyer, Paxtakor, Do'stlik, Gagarin singari shaharlar, 10 ga yaqin paxtachilikka ixtisoslashgan rayonlar, o'nlab shahar tipidagi posyolkalar, 30 dan ortiq sanoat korxonalari bunyod etildi. Yangi yerlarning o'zlashtirilishi kadrlar tanqisligiga barham berishga doir zarur chora-tadbirlar ishlab chiqishni talab qildi. Respublika hukumati 1966-yil 22-yanvarda "Qishloq xo'jaligi xodimlarini tayyorlash va malakasini oshirish to'g'risida" qabul qilgan Qarori asosida 1966-yilda Mirzacho'l zonasi uchun 2135 ta ommaviy kasb mutaxassislarini tayyorlash vazifasi qo'yildi. Shu asosda faqat sovxozlar uchun 1000 ta mexanizator, paxta terish uchun 800 ta mexanik-haydovchi, 100 ta kombaynchi va boshqa mutaxassislar tayyorlash belgilandi. Bundan tashqari, kadrlar taqchilligiga barham berish maqsadida Mirzacho'lga Namangan viloyatidan 250 ta oila ko'chirilgan bo'lib, bu oilalardagi 500 nafar ishchidan 250 tasi mexanizatorlik kasbiga ega edi. Bulardan tashqari, ular mavsumiy ishlarga jalb qilingan. Shuni ham ta'kidlash joizki, ilgari murakkab texnika vositalari bilan tanish bo'lmagan kishilardan malakali mutaxassislar tayyorlash, belgilangan vazifalarni talab darajasida bajarish uchun ko'p vaqt kerak edi. Binobarin, kadrlar yetishmasligi mavjud texnika vositalaridan talab darajasida foydalanish imkonini bermadi. Texnika vositalari turib qolishi oqibatida Boshmirzacho'lqurilish boshqarmasi va Sirdaryo viloyati davlat xo'jaliklari tresti bo'yicha 1966-yilda bir sentner paxtaning tannarxi 38,1 so'mni tashkil qilgan bo'lsa, 1969-yilga kelib, bu raqam 48,8 so'mga etdi. 1966-yili bir gektar yerdan olingan hosil 21,7 sentnerni tashkil qilgan bo'lsa, 1968-yilga kelib 15,4 sentnerga, har bir traktorning ishlash darajasi 1966-yilda 274 kunni tashkil qilgan bo'lsa, 1969-yilga kelib, bu ko'rsatkich 227 kunga tushib qoldi. Mirzacho'lni o'zlashtirish jarayonida aholini ko'chirish uchun bu hududga yaqin bo'lgan tog'li rayonlar tanlanganligi ham nisbatan yaxshi samara berdi. Masalan, asosan, Zomin va Forish tumanlaridan ko'chirib kelingan aholi hisobiga 1960-1972-yillarning boshlarida Oq oltin tumanida – 16,4 ming, Do'stlikda – 11,2 ming, Ilichda – 24,1 ming, Mirzacho'lda – 15,7 ming, Paxtakorda – 26,4 ming, Yangiyerda – 32,4 ming aholi istiqomat qildi. Mazkur 6 ta tumanda yangi ko'chib kelganlar hisobiga ishchi kuchlarining ko'payishi tufayli yetishtirilgan paxta 200 ming tonnadan oshdi. Bu yangi xo'jaliklarda mehnat unumdorligining oshishiga samarali ta'sir ko'rsatdi. "Mirzacho'l vohasiga ko'chirilgan aholining ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy hayoti" deb nomlangan III bobda Mirzacho'lga ko'chirilgan aholining ijtimoiy ahvoli va madaniy turmush sharoitini yaxshilashga qaratilgan tadbirlar, yo'l qo'yilgan kamchiliklar oqibatida aholi boshidan kechirgan qiyinchiliklar tahlil qilingan. Yangi o'zlashtirilgan yerlarning iqtisodiy samaradorligi ko'p jihatdan yangi ko'chib kelgan oilalarning ijtimoiy ta'minotiga ham bog'liq edi. Urushdan keyingi yillarda binokorlik materiallari va malakali quruvchilarning yetishmasligi oqibatida uy-joy qurilishi talab darajasida bo'lmadi. Hisobotlarga ko'ra, "1946 – 1947-yillarda sovxozlar sektorida uy-joylar qurish rejasi atigi 38 % bajarilgan. 1947-yili sovxozlar ishchilari uy-joy bilan bor-yo'g'i 43 % ta'minlangan". Mavjud uy-joylarning ham yarmi yaroqsiz holga kelib qolgan. Davlatdan biror narsa talab qilib olishga o'rganmagan mahalliy aholi imkoniyatiga qarab, o'zlari uchun sharoit yaratishga harakat qilgan. Ko'pgina sovxozlarning ishchilari uy-joy yetishmasligi sababli yerto'lalar yoki chaylalarda yashagan. Hukumat mavjud kamchiliklarni bartaraf etish uchun zarur chora-tadbirlarni ko'rishga majbur bo'ldi. 1946-yilda SSSR Moliya xalq komissarligi O'zbekiston sovxozlarining ishchilariga yakka tartibda uy qurish uchun 100 ming so'm pul ajratdi, davlat plan komissiyasi 14 ming so'mlik binokorlik materiallari berishga qaror qildi. Natijada, yangi tashkil topgan sovxozlarda 1947-yil boshlarida 737 ta uy-joy qurildi,

70 ming soʻmlik madaniy-maishiy binolar barpo etildi. Shunday yoʻllar bilan yangi sovxozlarga ishchi kuchlari jalb qilina boshlandi. 1953-yilga kelib, respublikaning paxtachilik sovxozlarida 166 ming kvadrat metr, yaʼni 395 ta uy-joy bunyod etildi. 1952–1954-yillar mobaynida ikki xonadan iborat boʻlgan 2139 ta uylar qurilib, ishga tushirildi. Mirzachoʻlni oʻzlashtirish dasturi asosida 4- besh yillik oxirida sovxozlarda uy-joy qurilishi jonlandi. 1950-yillarning 2-yarmidan uy-joy qurilishini sanoat usulida amalga oshirishga oʻtila boshlangan boʻlsa-da, maʼmuriy-buyruqbozlikka moslashgan tuzilmalarning muntazam aralashuvi natijasida shahar va qishloq joylarda uy-joy qurilishi surʼati oʻsmadi. Masalan, 1958-yilda, kolxozchilar va qishloq ziyolilari uchun jami 2011 ming kv. metr uy-joylar qurilib, foydalanishga topshirilgan boʻlsa, 1961-yilda bu koʻrsatkich 1335 ming kv. metrni tashkil qildi. Uy-joylar qurilishi uchun kuniga 16,5 ming ishchi kuchi talab qilingani holda, amalda oʻrta hisobda 6,7 ming kishi ishlagan. Koʻchirib keltirilgan aholi joylashtirilgan yerlardagi yashash sharoitining yaxshi tashkil qilinmaganligi sababli 3467 oila yoki koʻchib kelgan aholining 19,2 foizi qaytib ketgan. Choʻl sharoitida yashash va ishlashning qay darajada ogʻir boʻlganligini Forish tumanidan koʻchib kelgan Sirliboy Saidov quyidagicha hikoya qiladi: “1968-yili Zafarobodga, keyinchalik Oxunboboyev sovxoziga ishga keldim. Uylar yetishmaganligi uchun hamqishlogʻim Yo.Kamolov mening uyimda 3 ta bolasi bilan yashadi. Uy olish uchun 2-3 yil oldin kelib ishlash kerak edi”. Uy-joy qurilishidagi mavjud kamchiliklarga toʻxtalib, Sh.R. Rashidov quyidagi fikrlarni bildirgan: “Sovxoz posyolkalari qurilishini tubdan yaxshilash talab qilinmoqda. Shunisi ranjitadiki, Davlat plan komiteti qishloq xoʻjalik mahsulotlari yetishtirish va tayyorlash ministrligi hamda Respublika davlat qurilish komiteti yangi tuzilayotgan sovxozlarni rejalashtirish va qurish vaqtida maktab, klub, kutubxona, kasalxona, radiouzellar, bogʻcha va boshqa madaniy va maishiy obyektlar qurilishini rejaga kiritmagan”.

MUHOKAMA

Bu davrda barcha sohalarda boʻlgani kabi tibbiyot oʻquv yurtlarini tugatgan yosh mutaxassislar Mirzachoʻlga kelib ishlashga daʼvat qilingan. Raqamlar 1960-yillarning oxirlarida ham tibbiy va madaniy-maishiy sohalarda ishlar talab darajasida amalga oshirilmaganligidan dalolat beradi. Masalan, 1965-yili respublika boʻyicha har 10 ming kishiga oʻrtacha 16,9 ta vrach toʻgʻri kelgan boʻlsa, Mirzachoʻlda koʻrsatkich 9,2 tani tashkil qilgan. 1969-yilgi maʼlumotlarga koʻra, bu koʻrsatkich respublika boʻyicha 19 tani tashkil etgan boʻlsa, Mirzachoʻlda 12,9 taga yetgan, xolos [41]. Mirzachoʻlda yaxshiroq yashash ilinjida koʻchib kelgan fuqarolarning boshlaridan kechirgan qiyinchiliklarini surxondaryolik A.Uzoqova misolida ham koʻrish mumkin: “Erim Nasim Uzoqov va ikkita bolamiz bilan 1957-yili Mirzachoʻlning 6- sovxoziga koʻchib keldik, – deya eslaydi u. – Bitta barakda uchta oila – samarqandlik Gʻani aka va forishlik Qodir akalarning oilalari bilan birga yashadik. Uylarni isitishga oʻtin topilmas, qor- yomgʻirda hamma yer loy boʻlib, yurish qiyin edi. Ichimlik suvini 4 km. uzoqdagi sovxoz markazidan tashib kelardik. Sovxoz markazida kichkina kasalxonada bitta vrach ishlardi. Kasalxonada tugʻruqxona boʻlimi yoʻqligi tufayli uchinchi farzandim Klara uyda tugʻildi. Zax va sovuq barakda yashashga bardosh bera olmagan Klara 18 kunlik boʻlganida vafot etdi. 1964-yil bizga ham uy berildi. Biz bilan birga yashagan Gʻani aka uy ololmagandan soʻng boshqa sovxozga ketdi”. Bu maʼlumotlardan koʻrinadiki, uy-joy olishdan umidini uzganlar boshqa joylarga ketishgan. Yangi tashkil etilgan sovxozlarda madaniy-oqartuv ishlarini jonlantirishga, kutubxona va klublar qurilishiga ham eʼtibor qaratildi. Jumladan, “Mirzachoʻlning Savay sovxosi markazida kutubxona va 550 oʻrinli klub ishga tushirildi. Kutubxonadagi kitoblarning soni 6000 dan

oshdi. 1955-yildan boshlab, ko'chma kutubxonalar tashkil etildi. Klublarni bezatishga katta e'tibor berildi. Savay sovxozni markazidagi klub binosining foyesiga billiard qo'yilgan. Devorlarga "O'zbekiston xotin-qizlari", "Sovet armiyasi", "Sovhoz ilg'orlari" kabi foto-vitrinalar va "Kommunizm quruvchisining axloq kodeksi" yozilgan plakatlari osib qo'yilgan. "Klubda har oyda 30-40 ta kino qo'yilmoqda" kabi xabarlarini keltirish mumkin. Klublarda respublikaning yirik teatrlari va qo'shni respublikalar artistlari ijrosidagi spektakllar va konsertlar namoyish etilgan. Masalan, 1963-yili Maksim Gorkiy nomidagi rus akademik drama teatrining "Foker na chas" ("Bir soatlik foker"), "Romeo moy sosed" ("Romeo – mening qo'shni") kabi spektakllari namoyish etilgan. Shu yili Qirg'iziston SSR O'sh oblastining Kirov nomli teatri Mirzacho'lga tashrif buyurdi. Shuni ham ta'kidlash joizki, Mirzacho'l xo'jaliklariga respublika va hatto, viloyat miqyosidagi teatrlarning tashrifi kamdan kam holatlarda sodir bo'lgan.

Xo'jaliklarning madaniy-oqartuv sohalari rahbarlari hisobot uchun havaskorlik to'garaklarini jalb qilishib, "Qaynona va kelin", "Tannoz qiz", "Ishyoqmas" kabi yengil-yelpi spektakllar va mahalliy san'atkorlarning qo'shiq-kuylarini namoyish qilish orqali rejalarini bajarishga harakat qilishgan. Mirzacho'lning Stalin, Molotov, Lenin nomli xo'jaliklarida esa ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy-maishiy sohalarga deyarli e'tibor berilmagan. Yangi o'zlashtirilgan hududlarda meditsina xizmatini yaxshilash, madaniy-oqartuv ishlarini yo'lga qo'yish bo'yicha bir necha marta qilingan talablar amalga oshirilmay qolmoqda. Gazeta va jurnallar ham umuman kelmaydi. Bulardan tashqari, mehmonxonalar yo'qligi, oshxonalar yetarli bo'lmaganligi tufayli choyxonalar, ko'pincha, ovqatlanish va musofirlar tunaydigan maskanlar vazifasini o'tab turganligi haqida shikoyatlar bo'lib turgan. O'zbekiston Kompartiyasi Markaziy Komitetining 1964-yil iyun Plenumida "Turmush madaniyatini yuksaltirish, o'tmish sarqitlarini tugatish, mehnatkashlarni kommunistik ruhda tarbiyalashning muhim sharti" masalasi muhokama qilinib, unda madaniy-oqartuv muassasalarining ahvoli va ularning faoliyatini yaxshilashga e'tibor kuchaytirilishi zarurligi muhokama qilindi. Plenumda oblast va rayon partiya tashkilotlari zimmasiga qishloq joylarida madaniy-oqartuv muassasalari faoliyatini kengaytirishga doir tadbirlarni ishlab chiqish yuklatildi. Ko'rilgan tadbirlar natijasida ta'lim tizimida bir qator ijobiy siljishlar sodir bo'ldi. Jumladan, Sirdaryo viloyatida 6 ta texnikum, 7 ta maxsus hunar-texnika bilim yurtida 3 mingdan ortiq talaba va o'quvchilar ta'lim oldilar, 180 ta klub, 130 kutubxona, 38 qiroatxona, 47 ta kinoqurilma faoliyat ko'rsatdi. Shunday qilib, ko'rilgan chora-tadbirlar natijasida 1956-1981-yillarda Mirzacho'lga 300 ming gekardan ziyod yer o'zlashtirildi. Faqatgina Sirdaryo oblastida 4 ta yangi rayon, 30 ta sovxoz tashkil etildi, 5 ta shahar vujudga keldi, 1,5 mln. turarjoy, 6700 km. yopiq gorizontall drenaj, 1,5 ming km. ochiq va yopiq kollektor tarmoqlari, 316 km.dan oshiq beton kanallar qurildi, 14 ming o'rinli yozgi kinoteatrlar, 6 ming o'rinli qishki klublar, 20 ming o'rinli umumta'lim maktablari, 7,5 ming o'rinli bolalar bog'chalari foydalanishga topshirildi. Natijada, umumta'lim tizimida ijobiy siljishlar sodir bo'ldi. Birgina Sirdaryo oblastida 1967-yili 598 ta umumta'lim maktablari faoliyat ko'rsatgan bo'lsa, 1970-yilga kelib, bu raqam 655 taga yetdi[49]. Bu ishlarni amalga oshirish maqsadida hukumat tomonidan ajratilgan mablag' hajmi oshirib borildi.

O'sha davr hayotini hozirgi paytda mamlakatimiz qishloq xo'jaligi har tomonlama qo'llab-quvvatlanib, uning rivojlanishi uchun yaratilayotgan zarur shart-sharoitlar bilan taqqoslaganimizda o'rtadagi tafovut yaqqol ko'zga tashlanadi. "Qishloq xo'jaligi ekin maydonlarini suv bilan kafolatli ta'minlash maqsadida har yili davlat byudjetidan 2 trillion

soʻmdan ortiq, sugʻoriladigan yerlarning meliorativ holatini yaxshilash uchun 400 milliard soʻmdan ziyod mablagʻ ajratilmoqda”. Mamlakatimizda boshqa sohalarida boʻlgani kabi qishloq xoʻjaligini rivojlantirish uchun ham zarur chora-tadbirlar koʻrilmogʻda.

Xulosa sifatida aytganda, Mirzachoʻlni oʻzlashtirish jarayonida aholini koʻchirish uchun bu hududga yaqin boʻlgan togʻli rayonlar tanlanganligi ham nisbatan yaxshi samara berdi. Masalan, asosan, Zomin va Forish tumanlaridan koʻchirib kelingan aholi hisobiga 1960-1972-yillarning boshlarida Oq oltin tumanida – 16,4 ming, Doʻstlikda – 11,2 ming, Ilichda – 24,1 ming, Mirzachoʻlda – 15,7 ming, Paxtakorda – 26,4 ming, Yangiyerda – 32,4 ming aholi istiqomat qildi. Mazkur 6 ta tumanda yangi koʻchib kelganlar hisobiga ishchi kuchlarining koʻpayishi tufayli yetishtirilgan paxta 200 ming tonnadan oshdi. Bu yangi xoʻjaliklarda mehnat unumdorligining oshishiga samarali taʼsir koʻrsatdi [5. B. 18]. Shu bilan bir qatorda, Mirzachoʻlga koʻchib kelayotgan aholini joylashtirish, ularni uy-joy bilan taʼminlash, uy-joy qurilishi rejasini oʻz vaqtida bajarilishiga erishish dolzarb masala boʻlib qoldi. Faqat 1956-yilning oʻzida Mirzachoʻlga 10 ming kishi koʻchib kelishi kutilgan boʻlib, ularga shu yili 18 ming kvadrat metr uy-joy qurib berish rejalashtirilgan [6. B. 80]. Yangi oʻzlashtirilayotgan zonalarni ishchi kuchi bilan taʼminlash aniq reja asosida olib borilmaganligi, maʼmuriyatchilikka yoʻl qoʻyilishi, ijtimoiy muhofaza qilish imkoniyatlarining boʻrttirib koʻrsatilishi, vaʼdalarning toʻla bajarilmasligi koʻchib kelganlarda ishonchsizlik uygʻotdi. Oqibatda, ularning bir qismi oʻz yurtlariga qaytib ketishga majbur boʻlishdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI:

1. Oʻz RMA. 314-fond, 1-roʻyxat, 415-yigʻma jild, 10-varaq.
2. Tursunov S. Qishloq aholisini uy-joy va maishiy sharoitlarini yaxshilash muammolari. T.: 1994.
3. Джизакский облгосархив, f-101, op-1, D.77 l.1-100: d-84, l.1-47 d.-85, l.1-100; d-92, l.2-113.
4. Alibekov U. Mirzachoʻlni oʻzlashtirish ekomuammolari va etnik jarayonlar GʻGʻ “Oʻzbekistonda moddiy madaniyat va etnomadaniy jarayonlar: zamonaviylik va anʼanaviylik” mavzusidagi respublika ilmiy amaliy anjumani materiallari. – Termiz, 2011.
5. Xushvaqtoʻv X. Mirzachoʻlni oʻzlashtirish uchun aholi koʻchirilishi va ularning ijtimoiy-iqtisodiy ahvoli (1946–1970 y.y.) t.f.f.d. diss. avtoref. T.: 2019.
6. Davletov R. Mirzachoʻlni oʻzlashtirishda aholini koʻchirish jarayonlari (1946–1970 y.y.). Oʻzbek davlatchiligi tarixi va taraqqiyoti: zamonaviy tadqiqotlar va yondashuvlar // Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari toʻplami. T.: 2020.
7. Begimkulov J. On demographic changes in Jizzakh region during the years of independence. // Scientific collection “The role of archives and country study materials in the study of the history of the homeland” Tashkent, Внешинвестпром. 2020.
8. Begimkulov J. Mustaqillik yillarida Jizzax viloyatida aholi migratsiyasi. Mamlakatimizda migratsiya sohasidagi davlat boshqaruvining dolzarb masalalari. Xalqaro konferensiyasi materiallari toʻplami. T.: 2020.